

CSERNÉ ADERMANN GIZELLA

Az önirányított tanulás

Az önirányított tanulás a modern andragógiában gyakran használt fogalom. Kifejezi, hogy a felnőtt ember olyan autonóm lény, aki a tanulást saját szükségleteinek a kielégítésére használja. Ugyanakkor az önirányított tanulás fogalma gyakran félreértelmezésekre ad lehetőséget. A legáltalánosabb a gyakorlatban az önirányított és az önálló tanulás szinonimaként való használata, holott az önálló tanulás történhet külső irányításra is. Egy főiskolai vizsgára a mások által meghatározott követelmények és szakirodalom segítségével önállóan készül fel a jelölt anélkül, hogy módjában állna a tanulási célokról való döntésekbe beleszólni, mivel ezeket mások már meghozták helyette.

Az önirányított tanulás definíciója:

A logikai definíció megadása nem egyszerű, ezért először megadjuk az önirányítás jellemzőit. Önirányított tanulásról beszélünk akkor, ha a tanuló kezdeményezi a tanulást, ő határozza meg saját igényeit, definiálja a tanulás céljait, kiválasztja a megfelelő stratégiát és a tanulási eredmények értékelésének módját. Mezirow¹ jellemzése szerint az önirányított tanulás a felnőtt tanuló képessége a kritikai reflexióra és saját élethelyzetének megváltoztatására. Mondhatnánk azt is, hogy az önirányítottság belső erő, ami az egyén számára lehetővé teszi, hogy befogadja, elemezze azokat az új információkat, amelyek szükségessé teszik, hogy saját élethelyzetén változtasson, és ezt végre is tudja hajtani.

Az önirányítottságról folyó tudományos viták rámutatnak arra, hogy az önirányított tanulás igen fontos jellemzője, hogy a tanuló kontrollt gyakorol saját tevékenysége felett. Garrison² hangsúlyozza, hogy az önirányított tanulás alapja a felelősségvállalás, a tanulás ellenőrzése és a kritikai gondolkodás megléte a tanulóban. A tanuló önirányítottságának foka az élethelyzetek és a rájuk adott tanulási válaszok végtelen kontinuumában helyezkedik el. Minden tanulást, ami az egyén életében bekövetkezik, saját életvonalával párhuzamosan lehet vizsgálni.

A teljes autonómiával jellemezhető tanulási programra ad példát Moore³ az alábbiakban: A háziasszony elhatározza, hogy szeretne jobb szakácsnővé válni, és meg akarja tanulni, hogy 90%-os eredményességgel tudjon három féle süteményt sütni a családjának. A tanuláshoz egy szakácskönyvhöz fordul segítségért, a tanulás sikerét pedig a család elégedettségével méri. A tanuló önállóan jelölte meg a tanulás célját, kiválasztotta a tanulási segédeszközt, majd megadta az eredményesség kritériumait.

¹ Mezirow, J. and Associates (1990) *Fostering Critical Reflection in Adulthood*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers

² Garrison, D.R. (1992) *Critical thinking and self-directed learning in adult education: An analysis of responsibility and control issues*. *Adult Education Quarterly*, 42 (3), 136–148. fbf

³ Moore, M. :Az önálló tanulás elméletéről. In: Maróti Andor (szerk.) (1997): *Andragógiai szöveggyűjtemény II*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 132.o.

Ellsworth⁴ megállapította, hogy egymagában az életkor nem határozza meg, hogy valaki képes-e önirányított tanulásra.

Figyelembe véve, hogy a tanuló önirányított szereplője a tanulási folyamatoknak, a felnőtteket képző tanár sok esetben kényszerül arra, hogy újra gondolja a tanítási tartalmakat, módszereket, a tanulási környezetet, hogy helyet adjon a tanulói önirányításnak. A merev intézményi keretek nem teszik lehetővé az önirányítottság érvényesülését a felnőtt tanulásában.

Az önirányított tanulás nem feltétlenül váltja ki a hagyományos felnőttoktatás híveinek egyetértését, ugyanis a tanártól és a tanulótól is a tradicionálistól eltérő magatartást kíván.

Az önirányított tanulás lehetőségének megteremtése a felnőttoktatóval szemben is határozott követelményeket támaszt:

- Az andragógus segít a tanuló kiinduló helyzetének megállapításában, megfelelő módszereket ajánl az önvizsgálat elvégzéséhez.
- Bátorítja a tanulót, hogy a tudást kontextuális képződménynek tekintse, ami lehetővé teszi, hogy saját élethelyzeteiben akár egyedül, akár közösségben eredményesebben tudjon cselekedni.
- Partneri viszonyt alakít ki a tanulókkal, tanulási szerződéseket köt velük a tanulási célok, eszközök és stratégiák meghatározására.
- Inkább menedzsere a tanulási folyamatnak, mint információforrás.
- Amit tanít, azok elsősorban az önirányított tanuláshoz szükséges készségek, a munka és tanulás során a döntési képesség, az önértékelés, a személyiségfejlesztés eljárásai.
- Segít a tanulónak abban, hogy kialakuljon benne a tanulásban való függetlenség érzése, a függetlenség iránti kedvező attitűd.
- Az önirányított tanulás támogatójának ismernie kell a tanulói személyiségtípusokat és a tanulási stílusokat ahhoz, hogy megfelelő segítséget tudjon nyújtani a tanulásra vállalkozó egyénnek.
- Figyelembe véve, hogy a felnőtt sok élettapasztalattal rendelkezik, az andragógus bátorítja a saját tapasztalatok feldolgozását és az önálló problémamegoldást.
- Ahogy a fentiekben kifejtettük, a tanár feladata az önirányított tanulás támogatásában az önirányított tevékenységhez szükséges képességek kialakítása. Ennek érdekében segít a kritikai gondolkodás kialakításában, a logikai és a tekintélyi érvelések megkülönböztetésében.
- Etikusan viselkedik, ennek következtében nem ajánlja az önirányított tanulást olyan esetben, amikor az nem felel meg a tanuló szükségleteinek és felkészültségének.

A tanulás gyakran intézményi keretek között zajlik. A tradicionális intézményrendszer a tanulás totális irányítására épül. Ilyen keretek között az önirányított tanulás nem valósulhat meg.

Az alábbiakban vizsgáljuk meg, hogy melyek az önirányított tanulás intézményi feltételei:

- Az önirányított tanulás támogatását vállaló intézmény rendszeres kapcsolatot tart olyan szakértőkkel, akik tudnak segíteni a tanulási curriculumok és az értékelési kritériumok kidolgozásában.

⁴ Ellsworth, J.H.(1992) Adult's learning. The voices of experience. Journal of Adult Education, 21(1), 23–43.

- Az intézmény arra törekszik, hogy megismerje a tanulói érdeklődés alakulásának trendjeit, a tanulók tényleges tanulási szükségleteit.
- A tanulás segítői kialakítják a tanulók aktuális és elvárt teljesítményének értékelésére szolgáló eszközöket.
- A képzőhely alkalmat teremt az önirányított tanulóknak, hogy reflektáljanak arra, amit tanultak.
- Az önirányított tanulás sikere érdekében az intézmény szorgalmazza tanulóköri, hallgatói önszervező csoportok létrehozását.
- Gondoskodik az oktatószemélyzet kiképzéséről, és alkalmat teremt arra, hogy az önálló tanulás irányítását átültessék saját gyakorlatukba.

Nem gondolhatjuk azonban, hogy minden, az andragógiában alkalmazott eljárás ugyanolyan hatáskörrel alkalmazható bármely felnőttképzési szituációban, éppen ezért nem minden helyzetben alkalmazhatjuk az önirányított tanulási eljárásokat sem. A professzionálisan felkészült andragógus képes eldönteni, hogy mikor lehetséges az önirányított tanulást szorgalmazni.

Az önirányított tanulás alkalmazása azokban az esetekben, amikor a tanuló arra nincs felkészülve, rossz hatást gyakorol rá, és azt az érzést kelti benne, hogy intellektuálisan nem tud az elvárásoknak megfelelni. Az önirányított tanulásra felkészült felnőtt jellemzőiről a későbbiekben még szólnunk.

Az alábbiakban bemutatunk egy módszert önirányított tanulási program tervezésére.

Tanulmányi szerződés⁵

A tanulmányi szerződés a tanulás alternatív útja, amely a tartalomtervezést a folyamattervezéssel helyettesíti.⁶

A tanulmányi szerződés módszere az elmúlt évtizedben nyert polgárjogot. A felnőttképzés jelentős képviselői, így Knowles munkái is rámutatnak arra, hogy a felnőttek tanulásának az előző tapasztalatokra és a felnőtt szükségleteinek elemzésére kell épülniük. Mivel a fenti két tényező alapján számtalan tanulási igény fogalmazható meg, ezeknek a kielégítésére fejlesztették ki a tanulási szerződés módszerét. A tanulmányi szerződéseknek több konkrét formája lehet, a legfontosabb azonban, hogy mindegyik lehetővé teszi a tanulás egyénre szabását.

Miért használhatjuk a tanulmányi szerződést?

A felnőttképzéssel kapcsolatos kutatások egyértelműen kimutatták, hogy amikor a felnőtt számára természetes, hogy megtanul valamit, erősen önirányított ebben a folyamatban. Nem ez a helyzet akkor, ha valamit meg akarnak tanítani neki. Kutatási eredmények bizonyítják, hogy amit a tanuló saját kezdeményezésére tanul meg, az sokkal tartósabb, mint amit tanítanak neki.

A tanulás, amelyre egy adott egyénnek szüksége van, kizárólag individuálisan tervezhető. De ha a tanulás célja, hogy valamilyen foglalkozásra alkalmassá tegye az egyént, munkaképességeket fejlesszen ki benne, nem lehet figyelmen kívül hagyni annak a közegnek (vállalatnak, intézménynek, foglalkozásnak) az elvárásait sem, aminek a jelölt meg kíván felelni. A tanulmányi szerződés egyfajta egyezség a külső elvárások és a tanuló igényei között.

⁵ Learning contract. <http://www-distance.syr.edu/contract.htm>

⁶ Knowles, M.S. (1980) *The Modern Practice of Adult Education From Pedagogy to Andragogy*. Englewood Cliffs, NJ: Cambridge Adult Education

A hagyományos oktatásban a tanulási tevékenységet a tanár és az intézmény strukturálja. A tanulónak megmondják, hogy milyen célokat kell elérnie, milyen forrásokat mikor és hogyan kell felhasználnia a tanuláshoz, és hogyan értékelik azt, hogy elérte-e a céljait. A tanulmányi szerződés ezzel szemben egy olyan eszköz, amelyben a jelöltek a tanárral, mentorral, segítővel egyetértésben tervet készítenek arról, hogy a tanuló hogyan fog tanulási tapasztalatokat szerezni. A tanuló maga is részt vesz egyéni szükségleteinek és igényeinek a felmérésében, a célok meghatározásában, az ismeretforrások és az ismeretszerzési stratégiák megtalálásában, az értékelés módszereinek meghatározásában, kialakul benne az az érzés, hogy a tanulási terv saját alkotása. A tanulmányi szerződés hozzájárul ahhoz is, hogy a tanulás céljai, a megszerzendő tapasztalat a tanár vagy facilitátor számára is világos legyen.

Hogyan dolgozzunk ki egy tanulmányi szerződést?

1. lépés: A tanulási szükségletek diagnózisa

A tanulási szükséglet az a távolság, ami az egyén jelenlegi és elérni kívánt állapota között helyezkedik el. Ennek alapján az egyén máris meg tud fogalmazni bizonyos tanulási igényeket.

Ha erre a tanulni vágyó egyén önállóan nem képes, akkor a következő folyamatot érdemes végiggondoltatni vele: Először is alkossa meg annak a szerepnek a modelljét, amit be akar tölteni (szülő, tanár, politikus, menedzser, szakmunkás stb.) Egyes professziók esetében léteznek kompetencia-listák, amelyek segítenek a szükséges tudás feltárásában. Ha ilyenek nincsenek, barátok, ismerősök, kollégák és szakértők segíthetnek a kompetencia-listák összeállításában. A kompetenciák tanítható képességek valaminek a meghatározott szinten történő elvégzésére. Például „kerékpárral járnai otthonról a munkahelyre a fizikai erőnlét megőrzése érdekében” egy olyan kompetencia, ami feltételezi annak ismeretét, hogy hogyan működik a bicikli, tudni kell az utat otthonról a munkahelyig, meg kell érteni a kerékpározás veszélyeit, el kell sajátítani a kerékpározáshoz szükséges skilleket. A kerékpározás iránti kedvező attitűd kialakítása szintén szükséges. Ahhoz, hogy országos kerékpártúrát tegyünk, magasabb szintű kompetenciákra van szükségünk.

Ha sikerült megalkotni a kompetencia-modellt, a következő feladat annak a távolságnak a meghatározása, ami a jelenlegi tudás és az elsajátítandó tudás között van. Ezt megteheti a tanuló egyedül is, de lehetnek segítőitársai, akik megfigyelik az aktuális teljesítményét. Szerencsés esetben a tanuló egyes kompetenciákat már megfelelő szinten elsajátított, így csak a hiányzó kompetenciákra kell koncentrálnia. Ha pl. tud már kerékpározni az illető, akkor a közlekedési szabályokat kell megtanulnia és a kerékpározás iránti pozitív attitűdöt kell kifejleszteni.

2. lépés: A tanulási célok meghatározása

Ezek után elkezdhetjük a tanulmányi szerződés megfogalmazását. Minden, az első lépésben diagnosztizált tanulási szükségletet tanulási céllá alakítunk. A tanuló legyen biztos abban, hogy tanulási céljai azt írják le, amit ő maga tanulni akar. Használjunk a célok leírására olyan terminológiát, amit a tanulni vágyók a legjobban tudnak értelmezni. Meg lehet jelölni az elsajátítandó tartalmat, a kimentit viselkedést, vagy a növekedés irányát.

3. lépés: Azonosítsuk a tanuláshoz szükséges forrásokat és stratégiákat

Ha meghatároztuk valamennyi tanulási célunkat, írjuk mellé, hogy hogyan gondoljuk az adott cél elérését. Jelöljük meg, hogy milyen forrásokat használunk (tárgyi vagy személyi segítséget veszünk-e igénybe), tervezzük meg, hogy hogyan építjük be

új tudásunkba korábbi tanulási tapasztalatainkat, és adjuk meg azokat a stratégiákat, technikákat és eszközöket, amelyeket használni fogunk.

4. lépés: Pontosítsuk a teljesítés időpontját

Harmadik elemként a szerződésbe írjunk határidőket, amelyek reálisak és vállalhatóak. Ha az intézménynek vannak kötelező határidői, akkor azokat kell figyelembe venni.

5. lépés: Határozzuk meg a teljesítés bizonyítását, azaz az elsajátítás sikerének ellenőrzését!

Tervünkbe írjuk be, hogy milyen bizonyítékokat találunk arra, hogy sikerült elérni a kitűzött célokat. A korábbi példára visszatérve el tudunk jutni kerékpárral az otthonunkból a munkahelyünkre anélkül, hogy vétenének a közlekedési szabályok ellen.

6. Lépés: Döntsük el, hogyan fogjuk érvényesíttetni a teljesítményt

Minden cél mellett jelöljük meg, hogy melyek a cél elérését jelző siker kritériumai. Az ismeretek elsajátításához megfelelő kritérium a világosság, pontosság, hasznosság stb. A skillek szintjének meghatározása könnyebb valamivel, ebben az esetben az elsajátítás kritériuma lehet a flexibilitás, gyorsaság, pontosság, képzeletgazdagság stb. Adjuk meg azt is, hogy ki fogja tanúsítani a célok elérését. Ha valaki például ír egy cikket, akkor szükség lesz egy olyan személyre, aki képes megítélni a cikknek a minőségét. Kérdés, hogy hogyan fogja kifejezni az értékelést az adott személy, értékelési skálát használ, vagy leíró értékelést ad. Ha szakmai készségeit akarja javítani, akkor van-e a munkahelyén olyan személy, aki meg tudja ítélni a fejlődést.

7. lépés: A szerződés átvizsgálása a konzulenssel:

Miután a tanulni vágyó felnőtt elkészítette a szerződés tervét, hasznos, ha megvitatja néhány kollégájával, szakértővel vagy felnőttképzővel. A következő kérdésekre érdemes választ keresni:

– Világosak, érthetőek és realizisztikusak-e a tanulási célok? Leírják-e, hogy mit kell tanulni?

– Gondolja-e a konzulens, hogy más tanulási célok is kitűzhetőek?

– A tanulási stratégiák megfelelőek és hatékonyak-e?

– Lehetne-e más forrásokat és stratégiákat használni?

– Világos-e a tanulási stratégiák relevanciája az elérendő célokkal?

– A teljesítés kritériumai világosak, relevánsak és meggyőzőek-e abból a szempontból, hogy igazolják a célok elérésének sikerét?

– Lehetséges lenne-e más kritériumokat használni a tudás érvényesítésére?

8. Lépés: A szerződés teljesítése:

A szerződés készítője ismeri a legjobban, hogy mit tartalmaz az általa készített szerződés, ezért kezdjen hozzá a végrehajtáshoz.

9. Lépés: A tanulás értékelése:

Amikor az önirányított tanulást végző egyén úgy érzi, teljesítette a szerződést, szeretne saját magának is biztosítékot arról, hogy eredményes volt a munkája. Ilyenkor a 7. lépésben említett konzulensnek is felül kell bírálnia, hogy hogyan sikerült a tanulás.

Milyen jellemzőkkel rendelkeznek azok a tanulók, akik alkalmasak arra, hogy tanulmányi szerződések keretében önirányított tanulást végezzenek?⁷

Mindenekelőtt azoknak a felnőtteknek javasolható az önirányított tanulás, akikben erős a tudás iránti igény, akik pontosan tudják, hogy mit kellene elsajátítaniuk,

⁷ Knowles, M.S. (1986) i.m. p.41.

mielőtt időt és energiát áldoznánk a tanulásra. Ezek a jelöltek a tanulási szerződés előkészítése közben újra alaposan átgondolják, hogy miért van szükségük az adott tudásra.

Az önirányított tevékenység iránti törekvés megléte a tanulásra vállalkozóban szintén alapfeltétele annak, hogy tanulási szerződéssel tanuljon az egyén. A felnőttesség kritériuma, hogy az ember felelősséget vállaljon saját tevékenységéért, ugyanakkor elvárja másoktól is, hogy őt önirányításra képes egyénként kezeljék. A tanulmányi szerződés megtervezésekor a tanár vagy segítő elfogadja és ösztönzi a tanuló saját terveinek, tanulási céljainak, stratégiáinak kidolgozását, de mindezt csak akkor teheti, ha a jelölt maga is hajlandó kooperálni az oktatóval.

A felnőtt emberek saját tanulási stílusa, tanulási tempója, előzetes tudásának rendszere kialakult, és tükrözi az egyén sajátosságait. A tanulási szerződés különösen alkalmas arra, hogy teljesen individualizált terv alapján történjen a tudás megszerzése, így kielégíti azoknak a szükségleteit, akik speciális utat akarnak bejárni a tanulási folyamatban.

Az önirányított tanulás probléma és élet-centrikus. Azok az emberek, akik leginkább saját élethelyzeteik feldolgozására törekszenek, többet profitálnak a tanulmányi szerződés alapján folyó rendkívül rugalmas programokból, mint a csoportban történő tanulásból.

Az önirányított tanulás kizárólag azoknál a felnőtteknél hozhat sikert, akik belső motivációval rendelkeznek. Ilyen belső hajtóerőnek tekinthető felnőttek esetében az önértékelés, felelősségtudat, a kreativitás, az önmegvalósítás iránti igény.

Az önirányított tanulást a szakemberek részéről számos kritika is éri, amit érdemes előre számításba venni a tanulási programok kialakításánál.

Egyes félreértelmezések szerint az önirányított tanulás nem kívánja meg az andragógustól az irányítást, a tevékenység strukturálását, a motiválást, tanulási alternatívák kidolgozását. A szigorúbb kritikusok bírálataikban odáig is elmennek, hogy az önirányított tanulás jó ürügy a tanárnak arra, hogy minden felelősségtől megszabaduljon. Extrém esetként említik a bírálók azt is, hogy azok a tanárok alkalmazzák szívesen ezeket a módszereket, akik kiváló kommunikátorok, de kevésbé kompetensek a tanítandó tartalomban. Miközben azonban meghagyják a tanulóban azt a kellemes érzést, hogy saját maga határozza meg a tanulását, továbbra sem fogja tudni mindazt, amit korábban sem tudott.

Azok a felnőttképzők, akik igazán értik az önirányított tanulás lényegét, nem fogják azt hinni, hogy kisebb szerepük van a tanulási folyamatban, hanem átstrukturálják nézőpontjukat saját felelősségükről.

Tough⁸ eredményei alapján az Ausztráliában, az Egyesült Királyságban, Kanadában, Ghanában, Izraelben, Jamaicában, Új-Zélandon, az Egyesült Államokban és Zairében folytatott csaknem 60 vizsgálat azt mutatta, hogy a átlagos tanuló évente öt különböző tanulmányi projektben vesz részt, ami hetenként csaknem 10 óra tanulást jelent. Az említett vizsgálatok szerint a tanulmányi projektek 73%-át az érintett maga tervezi. Az ilyen tanulásban részt vevő embereket nevezik autonóm tanulónak, de őket szokták az autodidakta jelzővel is illetni.

Ezek az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy a felnőttek sokkal több tanulási projektben vesznek részt önirányítottan, mint amilyen arányban a mások által tervezett és felkínált foglalkozásokat látogatják. Az USA-ban végzett vizsgálat sze-

⁸ Trough, A.M.: Az önálló tanulás: elmélet és gyakorlat. In: Maróti Andor (szerk.) (1997.) i.m. 110–118.o.

rint a felnőttek azért választják az önirányított tanulást, mert közvetlen hasznot, saját életproblémáik adekvát és egyéni megoldását remélik tőlük. A tanfolyamok, a szervezett képzések gyakran nem foglalkoznak az egyén kérdéseivel, vagy ha igen, bonyolult megszervezni a részvételt, és a tanulást egy, a tanár szerepét betöltő idegen irányítja.

A hazai felnőttképzés szakemberei számára a fenti tendenciák komoly kérdést vetnek fel: képes-e a klasszikus felnőttoktató hagyományos tanári szerepét felcserélni az önálló tanulási folyamatot menedzselő segítőtárs szerepével? Ha ezt nem tudja megtenni, csupán partikuláris szereplőjévé válik a felnőtt tanulási folyamatainak.